

A hungarológia mint elmélet, történet és gyakorlat

TVERDOTA GYÖRGY

Engedtessek meg nekem, hogy a hozzászólások sorát folytatva, „mise en abyme”-szerűen, dióhéjban összefoglaljam azt, amit annak a vállalkozásnak az egészéről érdemes tudnunk, amelynek jelen anket és benne az alább következő gondolatmenet részét képezi. A konferencia témaválasztása és a program felépítése, illetve előkészítése a *Nemzetközi Hungarológiai Központ* és a *Hungarológia* című folyóirat szerkesztőbizottságának felelőssége, sikere a mi sikerünk is, esetleges kudarca csak a miénk, abban nem illik osztoznunk senkivel.

Amint közelebbről megismerkedtem a hungarológiai szakma helyzetével, egyre inkább megizmosodott bennem az a szándék, amelyet József Attila gyönyörű, utópikus mondatával fogalmazhatok meg: „a hozzáértő, dolgozó / nép okos gyülekezetében / hányni-vetni meg száz bajunk.” „A hozzáértő, dolgozó nép” jelen esetben a hungarológusok szabad parlamentje. Akiknek a hungarológiához köze van, azokat összehívni, a lehető legteljesebb körben extenzív értelemben is, jellegében, szerkezetében azonban mindenképpen, s napirendre tűzni a területet érintő olyan kérdéseket, amelyek körül kikristályosodhat ennek az alakulóban lévő, szilárd körvonalait és belső rendjét még nem elért konglomerátumnak az értékrendje, belső alternatívái, tennivalói, tervei: ez a szándék vezérelt, amikor a 2000 augusztusában esedékes vendégoktatói konferenciánk témájának kiválasztása időszerűvé vált. Az ezredforduló az élet és a kultúra számos területén mérlegkészítésre és tervek megfogalmazására készítő szertartásos alkalom, legyen az a hungarológia művelői számára is – gondoltuk.

A nyelvtanárok, lektorok, a terület hazai szakértői, külföldi hungarológusok, az adminisztráció és a kulturális politikai vezetés, a hungarológiai társintézmények képviselői, tanszékiek, független magyarság-szakértők számára már korábban is igyekeztünk alkalmat biztosítani fontos, aktuális, de az ideihez képest részleges témákban történő eszmecsere lefolytatásához. A *Nemzetközi Hungarológiai Központ*, mint korábban már többször is, rutinosan, de szerényen vállalta magára a fórum megteremtésének, a párbeszéd kezdeményezőjének szerepét, számolva antagónizmusok vagy közvetlenül, esetleg perspektivikusan feloldható feszültségek felbukkanásának esélyével, sőt, bizonyosságával is. Elhatározásunk abból a felismerésből fakadt, hogy nincs rosszabb, mint ha a problémákat vagy legalább egy részüket a szőnyeg alá söpörjük, azaz ha a mindannyiunk által sejtett, tudott irányzatok, érdekek, értékek, néző-

pontok nem kapnak egyforma eséllyel nyilvánosságot. A problémamegoldás első lépése annak feltárása kell legyen, ami van.

Ezt a feltáró műveletet a meghívottak listájának kialakításakor sokkal könnyebb volt elérni, mint a program megválasztása során, ami eleve szűkebb keresztmetszetet enged meg, s állásfoglalást igényel, ha nem is abban a vonatkozásban, hogy kit tartunk illetékesebbnek, vagy hogy milyen témákat preferálunk, de annyiban mindenképpen, hogy melyik irányból ítéljük legésszerűbbnek a gondok és nehézségek felgöngyölítésének elkezdését. A nyári konferencia és a jelen anket közvetlen érdeke minimalista, s ezért nem is tévesztheti el a célját. Nem törekszünk többre, mint hogy tükröt tartsunk önmagunk elé: hol tartunk, mire vagyunk képesek?

Stratégiánk három szakaszra tagolódott:

1. Arra serkenteni a szakma képviselőit, hogy gondolkodjanak el a hungarológia helyzetén, továbbfejlesztésének lehetőségein annak a három vitaindítónak a nyomán, amelyet a *Hungarológia* 2000/1–2. számában tettünk közzé, de – tágabb kontextusban – reflexióra ajánlottuk föl az ugyanazon rovatban és általában ugyanabban a számban megjelent írásokat, egyebek között Rákos Péter igencsak komoly megfontolást érdemlő akadémiai székfoglalóját.

2. Az augusztusi konferencián történt részvétel, az ott elhangzott előadások és az első nap délutánjára időzített szabad vitában való közreműködés révén eszmecserévé fejleszteni a magányos meditálást.

3. Elgondolkodni a konferencia írásban közölt, s utólagos hozzászólásokkal kibővített változatán, amely jelen számunkban olvasható.

Reméljük, hogy ezzel a három manifesztációval sikerült a szakma képviselőit intézkedések tárgyából folyamatok cselekvő részeseivé avatni, a hungarológiát igazgatásrendészeti kérdésből közüggé tenni. Közüggé, amely a nyitott, sőt, újszerűen felvetődött kérdések, további tisztázást igénylő elgondolások mellett programként konkretizálódott, gyakorlati megvalósításra megérlelődött koncepciókat, terveket, lépéseket foglal magában. A három lépésben kibontakozó manifesztáció a szakterület művelőinek tette kész voltát, a továbbfejlesztésre vonatkozó kollektív igényét hivatott kifejezésre juttatni.

Ami a programot illeti, témaválasztásunk és személyi felkéréseink során a legnagyobb fokú nyitottságra törekedtünk. Nem azt kerestük, ami közvetlen konszenzus megteremtésére ad lehetőséget egymást régóta ismerő és egymással már eddig is kooperáló szakemberek között, hanem némi, illedelmes és szelíd provokáció szándékával, a disszenzus kocká-

zatát is vállalva a diszparát, esetleg széttartó irányú megnyilatkozásoknak kívántunk teret adni, ügyelve arra, hogy minden téma maradjon belül a hungarológia illetékességi területén, s előadóinknak ezen a téren meglévő kompetenciája kétségbevonhatatlan legyen. Mindent megtettünk azért, hogy a jelenlegi helyzetért felelősök, a mai állapotok (módosított) fenntartásában érdekeltek és a határozott változást akarók, az adott szituációt bírálat tárgyává tevők egyforma hangerővel hallathassák szavukat.

Ennek során kiviláglott, hogy a konferencia nem tekintheti magát eredetinek, a kérdések, amelyek felmerültek, régről ismertek, a szakma maga előtt görgeti őket több, mint egy évtizede. (Erre figyelmeztetett egyebek között Amedeo di Francesco, Bakos István vagy Nádor Orsolya is). A különbség talán az akusztikában van. A Flamenco szálló, majd az Országos Széchényi Könyvtár óriási termében, mindvégig számos hallgató jelenlétében hangzottak el azok a gondolatok, igények, tervek és kritikák, amelyek korábban mindannyiszor csak szűkebb grémiumokban ölthettek formát. A *Hungarológia* jelen száma pedig a fizikai teret még tágasabb szellemi térséggé váltja át.

Az ellentétes nézeteket, illetve azok egy részét főntebb szándékosan neveztem antagonisztikusoknak, tehát olyan mély differenciák kifejeződéseinek, amelyeknek érvényesülési terepet felelősséggel nem adhatunk, csakis a jobbítás szándékával, azaz csak akkor, ha hiszünk abban, hogy a feltárásuk a bennük rejlő feszültségek, konfliktuskeltő tényezők erejének csökkenéséhez vezet, illetve abban, hogy a hungarológiai területen működő szakembereknek a jövőben tartósan számolniuk kell velük, a szakma alapirányai körülöttük rendeződnek el.

Az első ilyen ellentét a hungarológia gyakorlatias és elméleti megközelítése, illetve a két mód elsőbbsége között húzódik. A *Hungarológia* három említett vitaindító írásának szerzőit kifejezetten arra kértük föl, hogy praktikus szempontokból gondolják végig a szakterület helyzetét és a belőle eredő, a továbbfejlesztésre vonatkozó tanulságokat. Az előadók kiválasztása során azonban Szegedy-Maszák Mihályt arra kértük, hogy a hungarológia elvi, elméleti alapkérdéseiről fejtse ki álláspontját. Az előadónak, ilyen premisszákból kiindulva szükségképpen érintenie kellett Kulcsár Szabó Ernőnek a *Tiszatáj*-ban, majd a *Tamás Attila Emlékkönyv*-ben publikált, tudományelméleti megalapozottságú áttekintését a hungarológia helyzetéről.

Kulcsár Szabó Ernő írásának az eszmecserébe való bevonása révén, amely már a nyári *Hungarológia*-szám egyik írásában, Kovács Imre Attila tanulmányában is megtörtént, egyúttal egy új opposzió állt föl,

amely a – bizonyos értelemben – futurista, jövőbe tekintő, a hungarológia múltját radikális kritikának alávető kulcsár-szabói álláspont és a történeties, retrospektív, a múlt pozitív tanulságait is hangoztató pozíciók között létesült. Utóbbira jó példával szolgálnak Görömbei András, Dénes Iván Zoltán, Köpeczi Béla második nap délelőttjén elhangzott előadásai vagy Ujváry Gábor jelen számban olvasható hozzászólása.

Érdeemes kissé hosszabban megállni ennél az ellentétnél. Kulcsár Szabó Ernő tanulmánya és Szegedy-Maszák Mihály előadása nagyon komoly és megfontolást érdemlő figyelmeztetés arra nézve, hogy a magyarságtudományok nem vonhatják ki magukat a tudományos gondolkodás megújulásából, ha nem akarnak reménytelenül múzeumba kerülni, törekedniük kell az emberről és az emberi közösségekről, azok egymáshoz való viszonyáról való, szemléletében, módszertanában, kérdésfelvetéseiben, fogalomhasználatában is korszerű tudást közvetíteni. Máskülönben hungarológusként nem vehetünk részt Európa és a világ tudományos életében.

Ugyanakkor arról az igazságról sem feledkezhetünk meg, hogy semmiféle megújulás érdekében, semmiféle korszerűsítés szükségességére hivatkozva nem számolhatjuk fel saját alapjainkat, nem szabadulhatunk meg múltunktól, nem célszerű megfeledkezni a modern hungarológia előzményeiről. Gragger és Klebelsberg, Németh László és Eckhardt Sándor, Szekfü és Bibó talán nem függesztették tekintetüket kellő figyelemmel azokra a fejleményekre, amelyek korukban a fejlett világ tudományosságában létrejöttek. Azt azonban nagyon jó ösztönrel megérezték, mit vár el tőlük a hazai talaj, milyen feladatokat érdemes és lehet kitűzni az adott körülmények között. Az első világháború utáni helyzetben, az országot sújtó súlyos történelmi kataklizmák évtizedeiben fogalmazták újjá problematikussá vált magyarságunkat, s megpróbálták a magyarság jelenlétét biztosítani a nagyvilágban egy meglehetősen nehéz történelmi, politikai világhelyzetben. Gondolkodásuknak és tetteiknek mérlegre tételét és megvitatását félbehagyni végzetes hiba lenne.

Sőt, ezt a múltba tekintő vizsgáldást időben és a szellemi térben is, kiterjesztendőnek gondolom. A trianoni békekötés és következményei a magyarság önismeretének megújulása szempontjából kétségkívül a neuralgikus, azaz kristályosodási pontot jelentik. Amikor azonban megbabonázva erre a pontra függesztjük tekintetünket, hajlandóak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a történelmi folytonosság problematikussá válásának tudatosítása korábban kezdődött. Ady, Babits, Móricz, Krúdy, Juhász Gyula, Kosztolányi és mások, tehát a Nyugat nagy nemzedéke már 1919,

sőt már a világháború előtt drámaian és szorongva vetik föl azokat a kérdéseket, amelyekre Trianon és az ország szétdarabolása, a történelmi osztályok szétolvadása és alapvető átszerveződése volt a csattanós válasz. A század eleji progresszió vitája a népnemzeti iskolával, többek között, a magyar identitás kérdéseiről folyt. A Versailles-i béke, anélkül, hogy jelentőségét lebecsülném, nem abszolút, hanem csak belső korszakhatárt jelent tehát a hungarológia megújulása tekintetében.

A másik kérdés, amellyel kissé értetlenül állok szemben, az az, hogy a magyarságtudományi gondolkodást vizsgálva hajlandóak vagyunk bezárkózni a konzervatív szellemi körbe, illetve legfőljebb a népi mozgalomhoz tartozó írástudók ilyen irányú gondolatait vizsgáztatjuk. Mint József Attila kutatója, kifejezetten hiányolom, hogy *A Dunánál*, a *Hazám* költője ebben a vonatkozásban nemigen kerül szóba. A liberális és szociáldemokrata Szép Szó című folyóirat körének két kollektív vállalkozását, a *Mai magyarok régi magyarokról* vagy a *Mi a magyar most?* című különszámokat még kritikának sem vetjük alá, mintha bizony a liberalizmus, az urbánusság mindig és eleve kizárta volna a magyarságunkról való felelősségteljes gondolkodást. A hungarológiai szempontból elhanyagolt teljesítmények közé sorolhatnám Babits nem egy, két világháború közötti korszakbeli írását, a végzetesen apolitikusnak tartott Kosztolányi Széchenyi-esszéjét vagy Antoine Meillet-hez írt nyílt levelét, Márai Sándor: *Röpiratát a nemzetnevelés ügyében* és még sorolhatnám a tárgykörbe vágó szellemi megnyilatkozásokat.

Többszörösen érvényesült az előadásokban és a hozzászólásokban egy olyan nézőpontkülönbség, amelynek a szakterület belső, tárgyi megosztottsága szolgál alapul: a hungarológia mint a magyar nyelvvel, minden, a magyarsággal kapcsolatos tevékenység alapjával foglalkozó tevékenység, magyartanítás idegen ajkúaknak, az anyanyelvápolás ügye, a finnugor vagy a történelmi nyelvtudomány oktatásának kérdése egyfelől, és a hungarológia tágabb, történelmi, művelődéstörténeti, irodalomtörténeti, néprajzi, stb. aspektusainak tudományos vagy oktatási érvényesítése másfelől. A hétköznapi munkában normális esetben a hungarológiai tevékenység két aspektusa között lényegében feszültségmentes együttműködés alakul ki, s ez az erről való gondolkodásban is visszatükröződik, de az sem ritka, hogy az egyik oldalt a másik rovására lebecsülik, illetve hogy legalább a hangsúlyokat egyik vagy másik oldalon jelölik ki. Nyomárkay István előadása inkább a nyelvészeti, Voigt Vilmosé inkább a kulturális vonatkozásokat hangsúlyozta, anélkül, hogy esetükben szemléleti egyoldalságra kellene emiatt gyanakodnunk. Stark Ferenc hozzászólásában a

hangsúlyt határozottabban teszi a nyelvoktatásra, Sárközy Péter ellenben, sarkosan fogalmazva a csak a magyar mint idegen nyelv oktatásával foglalkozó szakembert nem is tekinti hungarológusnak. További tisztázás során azonban alighanem kiderülne, hogy a „másik oldal” kizárása a hungarológia fogalmából egyikükre sem jellemző.

A vita és az ankét nagy eredményének tartom, hogy – Rákos Péter akadémiai székfoglalójának terminuspárját kölcsönvéve – plasztikusan különvált egymástól a hungarológia „metropoliszban” és „periférián” való művelésének problematikája. A Kárpát-medence sajtószertű gondolai sokrétűen, topográfiailag és nemzeti hovatartozás tekintetében is sok irányból nézve artikulálódtak (Pomogáts Béla, Bányai János, Horváth Andor, Bokor József, Molnár Szabolcs – Iván Megela, Karol Tomiš stb.) és a távolabbi, sőt egészen távoli és elhanyagolt térségek panaszát és segítségkérését is meg kellett hallanunk, tudomásul kellett vennünk (Amedeo di Francesco Nápolyból, Farkas Zsuzsa Stuttgartból, Velki Magdolna Kanadából). Ugyanakkor a hazai hungarológiai oktatás ügyét is többen hangsúlyosan képviselték, mint az említett Stark Ferenc, Szöllősy-Sebestyén András, a magyar mint idegen nyelv egyetemi oktatásának kérdését nagy hangsúllyal szóvá tevő Szűcs Tibor. Manifeszt és rejtett vagy még csak csírájukban meglévő vitákra is rányílnak szemünk a metropolisz és a periféria kategóriáiban gondolkozván. A régió-szemlélet fontosságára Kiss Gy. Csaba, a komparatizmus létjogosultságára, azaz az egyoldalú magyarsággözpontú hungarológiai felfogás káros voltára például Bányai János vagy Amedeo di Francesco hívta föl a figyelmünket. Illedelmes jó modorban előadva, de fölmerült a horizonton finnugorságunk szolidaritásképző ereje gyengülésének ténye is. Erről is beszélni kell, mert vagy belenyugvó választ vagy a jelenséggel szembeni fellépés programját követeli tőlünk.

Augusztusi konferenciáinknak hagyományos törekvése, hogy a politikai döntéshozók, illetve az adminisztrációnak a szakterületet érintő elhatározások előkészítésében kulcsszerepet játszó szereplői és a szakma művelői szembesüljenek egymással, cserélnék ki tapasztalataikat. Konferenciánkon sem volt ez másként, csak talán az arányok alakultak minden eddiginél egészségesebben, ígéretesebben. A rendezvényt Kiss Ádám helyettes államtitkár, az *Oktatási Minisztérium*nak a hungarológiáért felelős legmagasabb rangú vezetője nyitotta meg. Első előadónk Kroó Norbert akadémikus, a *Magyar Tudományos Akadémia* főtitkára, a minisztérium nemzetközi kapcsolatokért felelős korábbi helyettes államtitkára volt. A délutáni vitát Komlósi László, Kroó Norbert utóda az államtitkári posz-

ton, vezette le. A délutáni vitában Gál András Levente, az *Oktatási Minisztérium* közigazgatási államtitkára is kifejtette álláspontját a vitatott kérdésekben. Réffy József személyében közvetlen felügyeleti szervünk, a *Felsőoktatási Főosztály* vezetője szerepelt az eszmecsereben. A *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát* Arató György, volt vendégoktató és volt kultúrintézeti igazgató, Kőrösi Orsolya helyettes államtitkár közvetlen munkatársa képviselte, s még sorolhatnám a politika és az adminisztráció jeles képviselőit. Velük szemben hallgatóként és vitapartnernként jelen volt a szakterület minden lényeges szegmense.

A dialógusnak ebből a részéből kiviláglott, hogy a hungarológia nem tekintheti magát politikamentes, tisztán szakmai közösségnek és ügynek. Különösen, amennyiben a politikát nem szakmai kérdések fölösleges át-politizáltságaként, gyakorlati ügyek érzelmileg vagy manipulatív szándékkal feszültséggel teli kontextusba helyezéseként, hanem klasszikus görög értelemben, a közügyekben való felelős tevékenységként értelmezzük. De arra is fény derült, hogy a politikai és adminisztratív döntések nem szabályozhatnak külsődlegesen, nem hagyhatják figyelmen kívül a szakma logikáját és indokolt igényeit. Mindkét félnek bőven van tanulnivalója partnerétől, számos kérdés szorul tisztázásra, egyeztetésre, s nem lenne jó, ha a konferencián folyó párbeszéd intenzitása, az egymás iránti figyelem mértéke lankadna. Sőt, a hungarológusok igénye a korábbinál nagyobb mértékű, távlatibb és koncepciózusabb figyelemre, sokrétűbb támogatásra, mindenképpen indokoltnak tűnik.

Sajátosan egyedi, alkalmi szembesülésnek látszik, de sokkal fontosabb, mélyebb és időben is tartósabb dilemmák keretében szolgál az a kérdés, amelyet Tuomo Lahdelma jyvaskyläi professzornak a délutáni eszmecsere elindító előadása hozott felszínre. Lahdelma professzort arra biztattuk, hogy tekintettel arra, hogy a finn kulturális vezetés példamutató eredményességgel szervezi meg és támogatja a finn nyelv és kultúra jelenlétét az Európai Közösségben és általában a nagyvilágban, ossza meg velünk ennek a sikernek néhány fontos, kiemelésre érdemes tanulságát. Az előadás, amelynek írásos változatát jelen számunkban közzé tesszük, meggyőzött engem arról, hogy Fazekas Tiborc, a *Hungarológia* 2000/1–2. számában közölt írásában joggal állította elének követendő példaként a finn modellt, a finn előadó példamutatóan szerény önértékelése ellenére is.

A finn modell, mint az egyik lehetséges minta egyébként már Klaniczay Tibornak és Béládi Miklósnak a hungarológia újraelépítését célzó programjában is fölmerült. Teljes joggal, hiszen a hungarológiai tevékenység (legalábbis felerészben) nemzetközi szinten folyik, s hazai

művelésének is végtelen számú külföldi vonatkozása van. Nem mondhatunk le ezért annak nyomon követéséről, hogyan működik más, főleg hazánkkal összehasonlítható kondíciójú országok részéről a saját kultúrájuk és nyelvük külföldi képviselője, melyek az eredményes megoldások, milyen lépések bizonyultak kevésbé sikeresnek.

Annál aktuálisabb ez a kitekintés és horizonttágítás, mert az európai csatlakozás küszöbén állunk, saját oktatási és kultúrátámogatási rendszerünket egyeztetni kell az Európai Közösséghez tartozó országokéval, s nem dughatjuk fejünket a homokba. Ebből a szempontból roppant tanulságosnak és figyelemfelkeltőnek látom Deréky Pálnak, a Bécsi Egyetem Finnugor tanszéke oktatójának írásos hozzászólását. Nem kétséges, hogy a modern világ kihívásai erőpróba elé fogják állítani a hungarológiai területet is. Úgy kell alkalmazkodnunk az új játékszabályokhoz, hogy ez a lehető legkevesebb hátránnyal járjon számunkra. Az európai egyesülésnek láthatóan nagy dilemmái vannak, amelyek nemcsak mitőlünk igényelnek ésszerű és gyakorlatilag is hasznos válaszokat, hanem a nálunk szerencsésebb és nagyobb nemzeteket is nehéz döntések elé állítják. Bortárság lenne figyelmen kívül hagyni a felmerülő kockázatokat és veszélyeket.

Természetesen a külföldi példa nemcsak a finn modellt jelenti, amint erre jó példát nyújt Csernus Sándornak, a Párizsi Magyar Kultúrintézet és Collegium Hungaricum igazgatójának a francia gyakorlat tanulságait összegző hozzászólása éppúgy, mint ahogy más kultúrintézeti vezetők, így Masát András, a berlini Collegium Hungaricum igazgatójaként, Goretity József pedig a Moszkvai Collegium Hungaricum tudományos igazgatójaként szembesíti az olvasókat az adott országokban lesűrhető tanulságokkal. Nyilvánvaló, hogy a hungarológia a magyar kultúrának nem belügyi, hanem külügyi kérdése, még a hazai hungarológiai oktatás aspektusából nézve is. A szakterület művelői nem nélkülözhetik a kulturális diplomáciának sem gyakorlati segítségét, sem pedig a magyar kultúra külföldi hivatásos követeitől, a szorosán vett oktatás és tudományművelés nézőpontjától eltérő tapasztalattal rendelkező személyiségektől nyerhető tudást.

A hungarológia jövőbeli útjáról kialakuló elgondolásainkat is csak elmentéses minőségek szerkezeti egységében artikulálhatjuk megfelelőképpen. Természetesen nem mondhatunk le azokról a tartalmakról, amelyek a hungarológia belső tagolódásában hagyományosan központi szerepet játszottak és játszanak. A nyelv, a nyelvtudományok, az irodalom, a művészetek, a néprajz, a történelem, a művelődéstörténet továbbra is a

szakma törzsanyagát kell képezzék. A konferencián jelenlévők zöme és az anekdotához hozzászólók döntő hányada ezeknek a szakterületeknek a művelőiből került ki. Ugyanakkor azonban meg kell hallanunk az idők szavát, és törekednünk kell arra, hogy kitágítsuk a hungarológiához tartozó, ennek keretében művelendő tudományok, ismereti területek körét, kiterjesszük azoknak az alanyoknak a közösségét, akiket a magyarság teljesítményei, problémái iránt érzékeny kívánunk tenni. Kroó Norbert akadémikus előadása megmutatta: téves az az elképzelés, amely a természettudományok, műszaki tudományok, a gyakorlati jellegű, ún. kemény társadalomtudományok (például a közgazdaságtan) művelőit kívül tudja a magyarságtudományok, a magyarságismeret területén. Jól kapcsolódhatnak ehhez azok a tapasztalatok, amelyeket Réffy József, hivatását tekintve vegyész, a hungarológia kapcsán megosztott velünk. Kubassek Jánost, a Földrajzi Múzeum igazgatóját pedig éppen azzal a szándékkal kértük föl a magyar földrajzi felfedezőkről szóló előadásának megtartására, hogy a földrajztudományt (vissza)integráljuk a hungarológia körébe, illetve hogy a kolonialista hátsó gondolatok nélküli magyar jelenlétet a nagyvilágban legértékesebb hagyományaink körébe iktassuk (vissza). Az a praktikus gondolkodás, amelyre jó példát szolgáltatott Voigt Vilmos előadása, ugyancsak a hungarológia fogalmának, módszertanának, szemléletének modernizálására, gyakorlatiasabb felfogására ösztönöz mindannyiunkat.

Hely és idő végtelen mennyiségben áll rendelkezésünkre, amikor a hungarológia aktuális és örök kérdéseit napirendre akarjuk tűzni. Még akkor is igaz ez, ha be kell látnunk, hogy a sürgető teendők redukálják az időt, az eredmény érdekelttségű gondolkodás, amelyre Amedeo di Francesco figyelmeztetett, a teret szűkítik meg, s az érdemi problémák gravitációja kiszűri a súlytalan kérdésfeltevéseket. Magunkat tág kontextusban, a mai Európa szellemi és tárgyi, intézményi feltételei között hatékonyan képviselni, de úgy, hogy legyünk tisztában önmagunkkal. Ez a cél. Az alábbiakban egy olyan lexikoncikkre teszek javaslatot, amely a hungarológia fogalmát adja, de amelyből gyakorlati tennivalók fő irányai is következnek, s amely a történeti dimenziót sem nélkülözi. A fentebb felsorolt antagonizmusok eltüntetésére nem törekedve, a fennmaradó feszültségekkel számolva, megkísérlek egy elméleti–történeti–gyakorlati definíciós kísérlettel kiindulópontot nyújtani a további tisztázó vitákhoz.

Mi a hungarológia? Szótári jelentése: *Magyarságtudomány*: Ilyen címmel a harmincas években működött egy folyóirat is. A magyar és a latinos-görögös nevet rokon értelmű szavakként használták.

A modern hungarológia a trianoni béke után született. Magán viseli az országvesztés sokkját. Tragikus, olykor önsajnáló hangoltságú. Egy alapvetően ellenséges közegben, a magunkra maradság öntudatával, egy szembenálló nemzetközi közvéleménnyel szemben polemikusan és dacosan felmutatni magyarságunkat, nemzeti sajátosságainkat, mint a külvilág által el nem ismert vagy kellőképpen nem méltányolt értéket.

Fontosabb ennél a befelé, sajátmagunknak szóló üzenete. Az új helyzetben, amikor magyarok milliói kerültek határon túlra, kényszerű szükség volt megkeresni a magyar voltunk állampolgárságtól független, objektív meghatározásait. Keresték ezt vérségben, koponyaalkatban, stb., a korabeli fajelméletekkel rokon jobboldali definíciók. Keresték a nyelvben, sajátos szokásokban, lelkiségben, kultúrában, stb. a XIX. századi liberális-nacionalista örökséggel kontaktust tartó álláspontok a konzervatívizmustól a liberális gondolati irányokkal bezárólag.

Módszertanát tekintve ennek a magyarságtudománynak erős affinitása volt a korabeli szellemtudománnyal. Képviselői a változatlan magyar lényegét keresték. Hungarológia ebben az értelemben = magyar lényegtudomány. Úgy is mondhatjuk, hogy ez a gondolkodás nemzetkarakterológiai jellegű. Abból a feltevésből indul ki, hogy minden nemzetnek vannak sajátos, a többiétől elütő jellemvonásai. E gondolkodás hitelét nagy mértékben csökkenti, hogy a magyar nemzetnek (mint egyébként minden nemzet a magáénak) erősen idealizált, pozitív tulajdonságokat sajátít ki, míg más népeket hajlamos negatív sztereotípiákkal megbélyegezni. Másrészt sematikus jellegű, a nemzetben belüli igen nagy belső különbségeket az egységillúzió megteremtése érdekében elmosza. A magyar nemzetkarakter különböző képletei az elmondottakból következően politikai célok manipulatív kiszolgálására váltak alkalmassá. Ezek mára lényegileg diszkreditáltak az egyébként sok jóhiszemű, jószándékú és olykor komoly szellemi erőfeszítéseket is tevő magyarságtudományi törekvéseket.

Magyarságtudományok: A trianoni sokk elhalványulása, a nemzetközi szellemi és érzelmi blokádnak gyengülése, majd felszámolódása, a szellemtudományos módszerek divatjának alábbhagyása, a szaktudományos eredmények halmozódása oda vezetett, hogy a nemzetkarakterológiai kérdésközpontok a tudományban háttérbe szorultak, a magyar lényegtudomány elveszítette időszerűségét.

A szakmai szempontok előtérbe kerülésével a hungarológia (ál-)egysége felszámolódott. Bebizonyosodott, hogy a magyarsággal számos tudomány az adott diszciplína szemlélete és módszertana szerint foglalkozik. Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány, a magyar nyelvtörténet,

a leíró nyelvtan a magyar nyelvről való ismeretek foglalata. A néprajznak, a művészettörténetnek, a zenetörténetnek, az irodalomtörténetnek, a művelődéstörténetnek, a történettudománynak egyaránt van olyan tartománya, amely magyar sajátosságokat, magyar értékeket vesz számba. A teljes leltár elkészítése nélkül általánosítva megállapíthatjuk, hogy hungarológián egy sor szaktudománynak azokat a közös, részben szomszédos, részben egymást fedő tartományait értjük, amelyek magyar mivoltunkról nyújtanak tudást. Ezek a területek együtt konglomerátumot képeznek, azaz nem lehet őket norma alá helyezni, közös szabályrendszert érvényesíteni rájuk.

A hungarológia ilyen konglomerátumként való meghatározását ki kell egészíteni azzal, hogy irodalmárok, néprajzosok, stb. nemcsak hazánkban, hanem külföldön, bárhol a nagyvilágban foglalkozhatnak tényekkel, összefüggésekkel, értékekkel, amelyek a magyarsággal kapcsolatosak. A magyarságtudománnyal ellentétben az ilyen értelemben vett hungarológia, ha nem is kizárólagosan, de igen nagy mértékben a külföld felé forduló, külföldiek által (is) művelt tudományág, szerény, de szilárd része annak a nemzetközi tudományművelési hálózatnak, amelyhez a romanisztika, germanisztika, szlavisztika, sinológia, hebraisztika stb. is tartoznak.

Magyarságismeret: Ha „tudomány”-ként határozzuk meg a hungarológiát, mint a fenti két esetben, akkor indokolatlanul leszűkítjük értelmét. Egy tudomány művelése elsődlegesen kutatást jelent. A hungarológia ez esetben tudósok viszonylag szűk körének belügye marad, s áldozatul eshet olyanfajta elmélyült, de steril tárgyalásmódoknak, amelyek tudománytörténeti vagy tudományelméleti, módszertani kérdésként értelmezik a szakterület problémáit, és a döntéseket vele kapcsolatban ilyen szűk körű mérlegelésekre alapozva kívánják meghozni.

Több helyen lehet találkozni a szónak nyelvileg kétségkívül szabadabb, de a tényleges helyzetet sokkal jobban tükröző magyarításával, amely magyarságismeretként adja vissza a latin terminust. (Fazekas Tiborc például a *Hungarológia* c. folyóirat 2000/1–2. számában megjelent írásában ezzel a terminussal él.) A kutatás természetes és szoros kapcsolatban áll a felsőoktatással, az oktatás pedig nem tudomány önmagában, hanem – adott esetben tudományos – ismeretek nyújtása magyar és nem magyar egyetemi hallgatóság számára. Az „egyetemi” jelzőt nyugodtan elhagyhatjuk, mert a magyarsággal kapcsolatos ismeretek egyetemi színvonalú oktatása, az erről való ismeretek átadása nem feltétlenül egyetemi keretekben történhet csupán.

Ha ezt a definíciót elfogadjuk, akkor hungarológiának tekinthető minden olyan tevékenység, amely a magyarsággal kapcsolatban magas szinten, tudományos megalapozottsággal új ismereteket szerez (kutat) vagy ismereteket nyújt (oktat). Hungarológus az a hazai vagy külföldi kutató, aki ilyen területen tudományos munkát folytat, valamint az az oktató, aki a magyar nyelvet és kultúrát *külföldiek számára* magas szinten oktatja. Nem kell mondani, hogy ez a definíció bekapcsolja a hungarológiai tevékenység körébe mindazokat az intézményeket, műhelyeket, amelyekben hazánkban vagy külföldön idegen állampolgárságú és/vagy idegen ajkú hallgatók magyar nyelvre és kultúrára oktatása folyik.

Külföldi magyar jelenlét: Akár tudományként, akár oktatásként, akár mindkettőként határozzuk meg a hungarológiát, ezzel óhatatlanul valamiféle (készülő vagy elkészült) ismeretegyüttes lebeg a szemünk előtt a magyarságról, amelyet a vele szembeállított alanyok, egy egyénnek, egy szakmának, egy országnak el kell sajátítania. Ez az, amit átfogóan „image”-nak, képnek is lehet nevezni. Annak önmagában véve, hogy a magyarságról milyen kép, a tények és értékek milyen együttese alakul ki egy külföldi szemében, viszonylag csekély jelentősége van. Aki megelégszik ezzel, lemond arról, hogy megmagyarázza a szakma szoros művelésén kívül állóknak annak jelentőségét, miért fontos a hungarológia, mire jó a magyarságismeret?

A nálunknál szerencsésebb népek nemcsak azért költenek többet a saját országukkal kapcsolatos ilyen ismeretek összessége közvetítésére a külföld felé, mert gazdagabbak, mint mi vagyunk. Sok évszázados tapasztalat tanította meg őket arra, hogy a vallás, a kultúra terjesztése egy lépéssel megelőzi az adott területen való gyökeret eresztést, az adott ország érdekeinek érvényesítését, a sikeres jelenlét fenntartását. A kulturális tevékenység hasznot hoz. Megismerteti és elismerteti idegen közegben az adott ország törekvéseit, nyitottabbá teszi a befogadó népet, kultúrát, nemcsak az ország írói, muzsikusi, de diplomatái, kereskedői és munkavállalói iránt is.

Sajnos, nincs olyan szó a magyarban, amely ezt az aspektust pregnánsan élénk állítaná. A „jelenlét” szó önmagában passzivitást képvisel, azt, hogy valaki egy adott helyszínen ott van. Valójában azonban többről van szó. Hatékony, eredményes, termékeny jelenlétről, aktivitásról kell beszélnünk. A hungarológia csak akkor töltheti be hivatását, ha képviselői olyan tevékenységet folytatnak külföldön, akár kutatnak, akár oktatnak, akár kiállításokat vagy koncerteket rendeznek, amely révén a magyar érdekeket (értve ezt a szó legnemesebb és leggyakorlatiasabb értelmében

egyszerre) eredményesen érvényesítik. Hungarológusnak lenni, ez egyfajta aktivitást jelent, amely csak a magyarság értékeinek, problémáinak ismeretében lehetséges.

Ha a fogalmat ebben az irányban kitágítjuk, akkor a magyar földrajzi felfedezők, a magyar gasztronómia képviselői, zongoraművészek, közgazdászok, természettudósok stb. sem zárhatók ki a körből. Ebben az esetben a hungarológia nem szűnik ugyan meg filológiai-történeti szakterület lenni, de ez a hagyományos, szűk értelmezése kitágul a legégetőbb, legaktuálisabb mai kérdéseinkről tájékoztatást nyújtani képes szakemberek teljesítményeinek elismerésére, s a hagyományosan nem-nemzetinek tekintett tudományágak magyarságot érintő aspektusára is.